

O‘ZBEKISTONDA MEHNAT MIGRATSIYASI: SABABLARI VA OQIBATLARI

Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich

Alfraganus universiteti

Iqtisodiyot fakulteti katta o‘qituvchisi

Adhamboyev Tohirjon Mirjalol O‘g‘li

Alfraganus universiteti

Iqtisodiyot yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mehnat migratsiyasi — bu bir davlatdan boshqasiga yoki mamlakat ichida ish topish maqsadida ko‘chib o‘tish jarayonidir. Bu jarayon nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, madaniy va demografik sohalarga ham ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda mehnat migratsiyasi uzoq yillardan buyon davom etayotgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa hisoblanadi. Bu hodisa mamlakatning rivojlanish darajasi, aholi turmush darajasi, ishchi kuchining taqsimoti va boshqa ko‘plab omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. Mehnat migratsiyasining sabablari va oqibatlarini chuqur tahlil qilish, uning ta’sirini yaxshiroq anglash va samarali siyosatni shakllantirish uchun zarurdir.

Kalit so‘zlar: mehnat migratsiyasi, iqtisodiy omillar, jamiyat, ish o‘rinlari, muammolar, ishchi kuch, ish, yoshlar.

Mehnati migratsiyasining sabablari ko‘p qirrali va murakkabdir. Ular iqtisodiy, ijtimoiy, demografik va hatto siyosiy omillardan iborat bo‘lishi mumkin. Eng asosiy va keng tarqalgan sabab — bu iqtisodiy omillardir. O‘zbekistonda iqtisodiy o‘shish sur‘atlari sekinlashgani, ish o‘rinlarining yetishmasligi, ayniqsa qishloq joylarda bandlikning pastligi ko‘plab odamlarni ish izlab boshqa hududlarga yoki xorijiy davlatlarga yo‘l olishga majbur qilmoqda. Ish haqi darajasining pastligi va barqaror ish o‘rinlarining kamligi yoshlar va malakali ishchi kuchining migratsiyasiga olib kelmoqda. Ko‘plab oilalar uchun mehnat migratsiyasi asosiy daromad manbaiga aylanib bormoqda, bu esa ularning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Ijtimoiy omillar ham mehnat migratsiyasining muhim sabablaridan biridir. Oila yoki do‘stlar tarmog‘i orqali ma’lum bir joyda ishlash imkoniyati paydo bo‘lishi, shuningdek, ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarining farqliligi odamlarni ko‘chib o‘tishga rag‘batlantiradi. Yoshlar orasida o‘z kasbiy malakasini oshirish, yangi ko‘nikmalarni o‘rganish va hayot sifatini yaxshilash istagi kuchli bo‘lib, bu ularni ish izlab boshqa hududlarga yoki davlatlarga ketishga undaydi. Bundan tashqari, qishloq joylarda yashovchi aholining turmush sharoitlari, infratuzilma va xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanmaganligi ham ko‘chib ketish sabablaridan biridir. Demografik omillar ham

muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston aholisi tez sur‘atlarda o‘sib bormoqda, yoshlar ulushi ko‘p. Bu yoshlar ish bilan ta‘minlanish imkoniyati cheklanganligi sababli ish izlab boshqa hududlarga yoki mamlakatlardan tashqariga chiqishga majbur bo‘ladi. Shu bilan birga, aholi zichligi yuqori bo‘lgan hududlarda ish o‘rinlari yetishmasligi va resurslarning cheklanganligi migratsiya oqimlarini kuchaytiradi. Bu, o‘z navbatida, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni yanada chuqurlashtiradi.[1]

Mehnat migratsiyasining oqibatlari ijobiy va salbiy tomonlarga ega bo‘lib, ularni chuqur tahlil qilish zarur. Ijobiy oqibatlar orasida, birinchi navbatda, mamlakat iqtisodiyotiga valyuta tushumlarini kiritish ko‘rsatkichlari mavjud. Mehnat migrantlari tomonidan yuboriladigan pul o‘tkazmalari oilalarning moddiy holatini yaxshilaydi, iste‘mol darajasini oshiradi va mahalliy bozorlarning rivojlanishiga yordam beradi. Bu mablag‘lar ko‘pincha uy-joy qurilishi, ta‘lim olish, sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish va kichik biznesni rivojlantirishga sarflanadi. Shu tariqa, mehnat migratsiyasi oilalar va butun jamiyat uchun iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, mehnat migratsiyasi natijasida olingan tajriba va ko‘nikmalar mamlakatga qaytgan migrantlar tomonidan jamiyat va iqtisodiyot rivojiga xizmat qilishi mumkin. Ular xorijda o‘rgangan yangi texnologiyalar, ish usullari va boshqaruv tajribasini olib kelib, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishga ko‘maklashadi. Bu esa mamlakatning umumiy raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasining salbiy oqibatlari ham mavjud. Eng avvalo, yosh va malakali ishchi kuchining ko‘chib ketishi mamlakatda ishchi kuchi tanqisligiga olib keladi. Bu ayniqsa qishloq joylarda sezilarli bo‘lib, qishloq xo‘jaligi va boshqa mahalliy ishlab chiqarish sohalarda muammolarni yuzaga keltiradi. Ishchi kuchining kamayishi iqtisodiy o‘sish sur‘atlarini pasaytirishi, ba‘zi sohalarda ishlab chiqarishning sustlashishiga sabab bo‘lishi mumkin.[2]

Oilalarning ajralishi, ijtimoiy muammolar va psixologik qiyinchiliklar ham mehnat migratsiyasining salbiy tomonlari sifatida ko‘riladi. Ko‘plab migrantlar uzoq vaqt oilasidan uzoqda bo‘lishadi, bu esa oilaviy munosabatlarning zaiflashishiga, bolalarning tarbiyasida muammolarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ota-ona yoki boshqa yaqin qarindoshlarning uzoqda ishlashi bolalarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, mehnat migrantlari ko‘pincha ish sharoitlari va yashash sharoitlari jihatidan qiyinchiliklarga duch keladi, bu ularning sog‘lig‘i va umumiy farovonligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Noqonuniy mehnat migratsiyasi, migrantlarning huquqiy himoyasining yetishmasligi, ijtimoiy himoyaning pastligi kabi muammolar ham mavjud. Bu holatlar migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishni qiyinlashtiradi, ularni ekspluatatsiya qilish va ijtimoiy muammolarga duchor bo‘lish xavfini oshiradi. Shuningdek, noqonuniy migratsiya davlat xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlik uchun xavf tug‘diradi.[3]

Davlat darajasida mehnat migratsiyasini boshqarish va uning ijobiy tomonlarini kuchaytirish, salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun kompleks choralar ko‘rilmoqda. Mehnat migratsiyasining qonuniy asoslarini mustahkamlash, migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy himoyasini ta‘minlash bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Shuningdek, mehnat bozorini rivojlantirish, yoshlarni ish bilan ta‘minlash va ularning kasbiy malakasini oshirish uchun dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bu choralar migratsiyaning ijobiy oqibatlarini kuchaytirishga va salbiy oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan. Shuningdek, xorijda ishlayotgan mehnat migrantlari bilan doimiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish, ularni o‘zlashtirish va qaytganidan keyin jamiyat hayotiga integratsiya qilish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda. Bu esa ularning jamiyatga ijobiy ta‘sirini oshirishga xizmat qiladi. Migrantlarning qaytishi va jamiyatga qayta moslashuvi uchun ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, ularning kasbiy malakasini oshirish va ish bilan ta‘minlash muhimdir.[4]

Davlat mehnat migratsiyasini boshqarish masalasi bugungi kunda mamlakatlar uchun muhim va dolzarb vazifa hisoblanadi. Mehnat migratsiyasining samarali boshqarilishi nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, balki ijtimoiy barqarorlik va aholi farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli davlatlar o‘z migratsiya siyosatini shakllantirishda keng qamrovli va tizimli yondashuvni amalga oshirmoqdalar. Bunday yondashuvning asosiy maqsadi – mehnat migratsiyasining ijobiy tomonlarini kuchaytirish, salbiy ta‘sirilarini kamaytirish va migratsiya oqimlarini samarali nazorat qilishdir. Mehnat migratsiyasini boshqarish choralarining birinchi yo‘nalishi qonuniy asoslarni mustahkamlashdan iborat. Davlatlar mehnat migratsiyasini tartibga soluvchi qonun va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va doimiy ravishda takomillashtirishga katta e‘tibor qaratmoqdalar. Bu hujjatlar migrantlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilab beradi, ularning mehnat sharoitlarini nazorat qilish imkonini yaratadi va noqonuniy mehnat migratsiyasi oqimlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Qonuniy asoslar mavjud bo‘lmasa, migratsiya jarayonlarini samarali boshqarish qiyinlashadi, chunki migrantlar o‘z huquqlarini himoya qila olmaydi va noqonuniy mehnat bozorining rivojlanishiga yo‘l ochiladi. Ikkinchi muhim chora – migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish tizimini yaratish va rivojlantirishdir. Migrantlar ko‘pincha o‘z mehnat faoliyatlarida turli qiyinchiliklarga duch keladilar, jumladan, mehnat sharoitlarining yomonligi, mehnat haqlarining kechikishi yoki to‘lanmasligi, ijtimoiy himoyaning yetishmasligi va boshqa muammolar. Shu sababli davlatlar migrantlarning huquqlarini himoya qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirishga intilmoqda. Bu yo‘nalishda ijtimoiy sug‘urta tizimlariga migrantlarni jalb qilish, ularning mehnat sharoitlarini monitoring qilish, shikoyat va murojaatlarni ko‘rib chiqish uchun maxsus organlar tashkil etish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bunday tizimlar migrantlarning o‘z huquqlarini

himoya qilish imkoniyatlarini oshiradi va ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi. Mehnat migratsiyasini boshqarishning uchinchi yo'nalishi – ichki mehnat bozorini rivojlantirish va yoshlarni ish bilan ta'minlashdir. Ko'plab mamlakatlarda mehnat migratsiyasining asosiy sababi ish o'rinlarining yetishmasligi va yoshlarning ish bilan ta'minlanmasligidir. Shu sababli davlatlar yangi ish o'rinlarini yaratish, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish orqali ichki mehnat bozorini mustahkamlashga harakat qilmoqdalar. Ayniqsa, yoshlarni kasbiy malaka oshirish va kasb-hunar ta'limini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu orqali yoshlar o'z malakalarini oshirib, ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytiradilar va migratsiya oqimlarini kamaytirishga yordam beradi. To'rtinchi chora – xorijda ishlayotgan migrantlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish va ularni qo'llab-quvvatlash tizimini yaratishdir. Davlatlar xorijda mehnat faoliyatini olib borayotgan fuqarolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqmoqda. Bu dasturlar orqali migrantlarga masofadan turib yuridik, ijtimoiy va ma'naviy yordam ko'rsatiladi. Shuningdek, ularning xorijdagi sharoitlarini yaxshilash, huquqiy himoyasini ta'minlash va qaytganidan keyin jamiyat hayotiga integratsiya qilish bo'yicha chora-tadbirlar ko'riladi. Bu esa migrantlarning ijtimoiy barqarorligini oshiradi va ularning mamlakatga qaytishiga rag'bat yaratadi.[5]

Beshinchi muhim yo'nalish – ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash orqali mehnat migratsiyasining asosiy sabablarini bartaraf etishdir. Ko'plab migrantlar ish izlash uchun qishloq joylardan yoki iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan hududlardan chiqib ketadilar. Shu bois davlatlar qishloq joylarda infratuzilmani rivojlantirish, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash, turmush darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirmoqdalar. Bu choralar aholining o'z hududlarida qolishiga va ish bilan ta'minlanishiga imkon yaratadi, natijada mehnat migratsiyasi oqimlari kamayadi. Olti, kasbiy malaka oshirish va kasb-hunar ta'limini rivojlantirish orqali mehnat migratsiyasini boshqarish choralari ham muhimdir. Yoshlarni malaka oshirish kurslari, kasb-hunar kollejlari va o'quv markazlari orqali tayyorlash, ularning ishga joylashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa nafaqat ichki mehnat bozorini mustahkamlashga, balki migrantlarning xorijda raqobatbardoshligini oshirishga ham xizmat qiladi. Kasbiy tayyorgarlikning yuqori darajasi migrantlarning mehnat sharoitlarini yaxshilash va huquqiy jihatdan himoyalanih imkonini beradi. Yana bir muhim chora – noqonuniy mehnat migratsiyasining oldini olishga qaratilgan tadbirlardir. Noqonuniy migratsiya nafaqat migrantlarning o'zlari uchun, balki qabul qiluvchi mamlakatlar uchun ham katta muammolarni keltirib chiqaradi. Shu bois davlatlar migratsiya jarayonlarini qat'iy nazorat qilish, migrantlarning huquqiy asosda ishlashini ta'minlash va noqonuniy migratsiya oqimlarini kamaytirish uchun maxsus chora-tadbirlar ko'rmoqda. Bu yo'nalishda chegaralarni nazorat qilish, hujjatlarni tekshirish, migrantlarga huquqiy maslahatlar berish va noqonuniy mehnat bozoriga

qarshi kurashish tizimlari ishlab chiqilmoqda. Davlat mehnat migratsiyasini boshqarishda xalqaro hamkorlikning o'рни ham juda katta. Mehnat migratsiyasi ko'p hollarda davlatlararo jarayon bo'lgani uchun, migratsiya oqimlarini boshqarish, migrantlarning huquqlarini himoya qilish va ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlash uchun xalqaro tashkilotlar va boshqa davlatlar bilan hamkorlik qilish zarur. Bu hamkorlik migratsiya siyosatini muvofiqlashtirish, tajriba almashish va birgalikda muammolarni hal qilish imkonini beradi. Qonuniy asoslarni mustahkamlash, migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ichki mehnat bozorini rivojlantirish, xorijda ishlayotgan migrantlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash, kasbiy malaka oshirish, noqonuniy migratsiyaning oldini olish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash kabi yo'nalishlarda olib borilayotgan chora-tadbirlar mehnat migratsiyasining ijobiy tomonlarini kuchaytirib, salbiy oqibatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishiga, ijtimoiy barqarorlikka va aholi farovonligiga katta hissa qo'shadi. Shu bilan birga, mehnat migratsiyasini boshqarish jarayoni doimiy ravishda takomillashtirilishi va yangi sharoitlarga moslashtirilishi zarur, chunki global iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlar migratsiya jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Davlatlar ushbu jarayonlarni samarali boshqarish orqali o'z fuqarolarining huquq va manfaatlarini himoya qilish, iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga intilmoqda.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda mehnat migratsiyasi murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy jarayon bo'lib, uning sabablari asosan iqtisodiy, ijtimoiy va demografik omillarga bog'liq. Mehnat migratsiyasi mamlakat iqtisodiyotiga valyuta tushumlari va yangi tajriba keltirishi bilan birga, ishchi kuchining kamayishi, oilaviy ajralishlar va ijtimoiy muammolar kabi salbiy oqibatlarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli, davlat mehnat migratsiyasini tartibga solish, migrantlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy himoyani ta'minlash va mehnat bozorini rivojlantirish bo'yicha kompleks choralarni amalga oshirishi zarur. Bu esa mehnat migratsiyasining ijobiy tomonlarini kuchaytirib, mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberdiyev, M. "O'zbekiston mehnat migratsiyasining zamonaviy muammolari va yechimlari" – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar nashriyoti, 2019.
2. Qodirov, S. "Mehnat migratsiyasi va uning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri" – Samarqand: Samarqand Universiteti nashriyoti, 2021.
3. Karimova, L. "Yoshlar mehnat migratsiyasi: sabablar va istiqbollar" – Toshkent: Ilm-fan nashriyoti, 2020.
4. Rasulov, A. "O'zbekistonning migratsiya siyosati va mehnat migratsiyasi oqimlari" – Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti, 2018.

5. Tursunova, N. "Qishloq joylarda mehnat migratsiyasining ijtimoiy oqibatlari" – Namangan: Namangan Davlat Universiteti nashriyoti, 2022.
6. Islomov, D. "Mehnat migratsiyasining iqtisodiy omillari va natijalari" – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti, 2017.
7. Ergashev, R. "O‘zbekiston mehnat migrantlarining huquqiy holati" – Qarshi: Qarshi Davlat Universiteti nashriyoti, 2020.
8. Saidova, M. "Mehnat migratsiyasining oilaviy va ijtimoiy ta’siri" – Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi nashriyoti, 2021.

